

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДИХОТОМІЇ «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ-РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ»

CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE «GLOBALISATION-REGIONALISATION DICHOTOMY»

Лозінський С.М.,

*аспірант кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Метою статті є аналіз понять транскордонного та міжрегіонального співробітництва України в контексті дихотомії «глобалізація-регіоналізація». В теорії глобалізації глобальне і локальне не виключають одне одного. Навпаки, локальне слід розглядати як аспект глобального. Розкрито зміст низки дефініцій родового поняття «державний кордон»: «прикордоння», «пограниччя», «прикордонний регіон», «транскордонний регіон», «транскордоння» і «транскордонне співробітництво». Унаслідок посилення процесів регіоналізації та глобалізації створюються передумови зміни територіальної організації суспільства: інтенсифікується процес формування транснаціональних регіонів і все більш активно починають формуватися і розвиватися транскордонні регіони. У цьому контексті об'єктивно зростає роль транскордонного співробітництва. В сучасних умовах європейської інтеграції одним з найважливіших та економічно значимих транскордонних регіонів є українсько-польський. Цінність цього транскордонного регіону в загальній системі європейської транскордонної співпраці зумовлено його стратегічним розташуванням. Феномен «транскордонності» значно розширив межі теорії міждержавних відносин – з появою «єврорегіонів» вона постає як поле взаємодії не лише держав, а й недержавних інституцій. Єврорегіон є однією з організаційних форм транскордонного співробітництва, що сприяє поглибленню транскордонних зв'язків між прикордонними регіонами в соціокультурній, економічній, екологічній тощо сферах діяльності. Транскордонне співробітництво вважається одним із ключових трендів під час обговорення проблем інтеграції України до ЄС, а також перспективним напрямом міжнародної інтеграції загалом.

Ключові слова: державний кордон, глобалізація, регіоналізація, транскордонний регіон, єврорегіон, транскордонне співробітництво, Україна, Республіка Польща.

The purpose of the article is to analyse the concepts of cross-border and interregional cooperation of Ukraine in the context of the «globalisation-regionalisation» dichotomy. In the theory of globalisation, the global and the local are not mutually exclusive. In the theory of globalisation, the global and the local are not mutually exclusive. On the contrary, the local should be seen as an aspect of the global. The content of a number of definitions of the generic concept of «state border»: «borderland», «borderland», «border region», «cross-border region», «cross-border» and «cross-border cooperation» has been revealed. As a result of strengthening the processes of regionalization and globalization, the prerequisites for changing the territorial organization of society are being created: the process of forming transnational regions is intensifying, and cross-border regions are beginning to form and develop more and more actively. In this context, the role of cross-border cooperation is objectively growing. In the current conditions of European integration, one of the most important and economically significant cross-border regions is the Ukrainian-Polish one. The importance of this cross-border region in the overall system of European cross-border cooperation is due to its strategic location.

The phenomenon of «cross-border» has significantly expanded the boundaries of the theory of interstate relations – with the emergence of «Euro regions», it has emerged as a field of interaction not only between states, but also between non-state institutions. The Euro region is one of the organizational forms of cross-border cooperation, which contributes to the deepening of cross-border ties between border regions in socio-cultural, economic, environmental, etc. spheres of activity. Cross-border cooperation is considered to be one of the key trends in the discussion of Ukraine's integration into the EU, as well as a promising area of international integration in general.

Key words: state border, globalisation, regionalisation, cross-border region, Euro region, cross-border cooperation, Ukraine, Republic of Poland.

Постановка проблеми. Провідними тенденціями сучасного світового розвитку є дихотомія процесів глобалізації та регіоналізації. Єдність та відмінність глобального і регіонального простежується не лише в повсякденній реальності, а й залишається одним із найбільш контраверсійних питань наукового дискурсу. На справедливе зауваження вітчизняних вчених, «важливою є потреба в застосуванні комплексного підходу для дослідження цілісної картини світу, де одночасно і глобальний, і регіональний аспекти отримали б рівну увагу. Сьогодні глобалізація і регіоналізація

стають процесами, що взаємно зумовлюють один одного» [1, с. 10]. В теорії глобалізації глобальне і локальне не виключають одне одного: навпаки, локальне слід розглядати як аспект глобального. Глобалізація, окрім іншого, означає зіткнення локальностей. Так, західний дослідник Р. Робертсон запропонував замінити центральне поняття культурної глобалізації поняттям «глокалізація», що означає поєднання понять «глобалізація» і «локалізація» [2, с. 104].

У сучасному глобалізованому суспільстві, де визначальним чинником суспільного розви-

тку є сукупність інформаційно-комунікаційних мереж, парадигма глокалізації, на переконання С. Коч, «використовує новий структурний формат, який функціонує завдяки мережевим зв'язкам та змістовним вузлам. Альтернативна структура глобалізації трансформує, передусім, процес гомогенізації та уніфікації, співставляючи його з локальністю та регіоналізацією, таким чином, що ідентичність не набуває космополітичного змісту, а, навпаки, зберігає актуальність локальних форм» [3, с. 68, 69]. Таким чином, глобалізація стає чинником посилення процесів регіоналізації, що відбувається внаслідок зниження бар'єрної за одночасного зростання контактної функції державних кордонів.

Унаслідок посилення цих процесів створюються передумови зміни територіальної організації суспільства: інтенсифікується процес формування транснаціональних регіонів і все більш активно починають формуватися і розвиватися транскордонні регіони. У цьому контексті об'єктивно зростає роль транскордонного співробітництва, а в регіонів і відкриваються можливості для активізації багатьох сфер діяльності на засадах субсидіарності. Прикордонні регіони Європи налагодили плідні взаємини між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання територій тощо, об'єднуючи зусилля для вирішення спільних проблем від співробітництва за окремими транскордонними угодами до співробітництва в межах євро регіонів [4, с. 4, 5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва в науковому дискурсі актуалізується в контексті євроінтеграційних прагнень України, розвитку місцевої демократії в країнах ЄС, позитивних наслідків вітчизняної реформи децентралізації тощо. Ця проблема стала предметом прискіпливої уваги таких вітчизняних дослідників, як Я. Верменич, С. Давимука, М. Їжа, В. Захарченко, С. Коч, В. Кравченко, О. Кривицька, К. Куцаб-Бонк, М. Лендбел, Н. Мікула та ін.

Застосування низки методологічних підходів зумовлює можливість репрезентації феномена кордонів у вигляді соціального і політичного конструкту, що детермінує навколишній простір, перетворюючи його на ареал комунікацій і взаємовпливів. Як зазначає Я. Верменич, «...зумовлена кордонами додаткова ризикогенність може продуктивно досліджуватися лише на міждисциплінарному рівні, на базисному фундаменті синтетичної соціальної теорії» [5, с. 55].

На підставі ґрунтового аналізу проблем транскордонного співробітництва України в умовах євроінтеграції В. Захарченко приходить до висновку, що за сучасних умов економічний прогрес

периферійних територій «багато в чому залежить від економічної самоорганізації, від зусиль та ініціатив місцевої регіональної влади зі створення стійкого відтворювального контуру, який був би основою нового технологічного укладу, де головним активом будуть технологічні інновації та людські ресурси з необхідним рівнем кваліфікації. У результаті одночасного посилення процесів регіоналізації та глобалізації змінюється територіальна організація суспільства: інтенсифікується процес формування транснаціональних регіонів і все більш активно починають формуватися і розвиватися транскордонні регіони» [4, с. 3].

Багатство трактувань та уявлень про специфіку транскордонного співробітництва України в умовах євроінтеграції потребує певного узагальнення та обрання перспективних напрямів розвитку громад і територій. Нові виклики перед Україною та європейською спільнотою постали в світлі російсько-української війни.

Метою статті є аналіз понять транскордонного та міжрегіонального співробітництва України в контексті змісту дихотомії «глобалізація-регіоналізація».

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинником зростання ролі регіонів на глобальному рівні є вплив таких мегатрендів, як мінливість сучасної геополітики, міграція, діджиталізація економіки та суспільства, глобальні виклики щодо забезпеченості продовольством і природними ресурсами, зростання за принципами сталого розвитку, карбонізація економіки (англ. *carbonization*, нім. *karbonisierung* – обвуглення і обвуглецювання), питання національної безпеки тощо [6, с. 16]. Сьогодні немає єдиного визначення поняття «*region*» та його географічних меж і в українській науковій літературі, і в зарубіжній. Немає чіткого визначення рівня територіальної одиниці, якій відповідає регіон, тому і думки вчених щодо трактування транскордонного регіону як території, що охоплює регіони по різні боки державного кордону, та його меж також різняться [7, с. 9].

Загалом поняття «*region*» має незліченну кількість інтерпретацій, оскільки містить у собі багато властивостей, притаманних природному середовищу, сферам економічного, суспільно-політичного й культурно-духовного життя. До того ж це поняття вимірюється в категоріях простору і часу. Так, для одних регіон – це ареал, що визначається однією або декількома фізичними характеристиками, як-от кількість атмосферних осадків, характер ґрунту, рельєф та ін. Для інших кордони регіону визначають культурні ознаки, такі як мова, костюм, традиції, тип архітектури, форма соціальної організації та ін. Поширеним є розуміння регіону і як територіально-адміністративної одиниці. Отже, поняття «*region*»

включає не одиничну ідею, а велику кількість інтерпретацій і підходів.

Розуміння регіону як суб'єкта та об'єкта суспільно-політичних відносин в умовах постмодерних змін і глобалізації, на думку С. Коч, доцільно розглядати в контексті феномену «прикордоння», що виникає на межі двох або більше кордонів. Тут актуальним стає не територіальний кордон (державний, матеріальний, паспортний, тощо), а поза-територіальний (нематеріальний, невидимий, конфесійний, лінгвістичний, етнічний, гендерний тощо), «що позначає рух соціально-політичної конструкції, в якій знаходить віддзеркалення співвідношення сил держав, що межують між собою як консолідовані/неконсолідовані спільноти» [3, с. 8]. Простір прикордоння на твердження дослідниці, «це те, що колонізують і споживають, купують і продають, створюють і руйнують, використовують і псують, над чим міркують і за що борються. Аналіз соціальних практик дозволяє відмовитися від ідеї простору, як пасивного і статичного явища, та спостерігати як він конструюється та набуває активної ролі в процесі народження та ствердження соціального порядку і “соціального місця”» [Там само, с. 164].

Явище прикордоння полягає в тому, що в просторі його взаємодії створюються нові форми солідарності суспільства, формуються нові соціальні відносини. У прикордонних районах відбуваються процеси «зустрічі» та взаємовпливів різних культур, відкриваючи можливість нових видів комунікації. Прикордоння з елемента просторової організації стає чинником впливу, забезпечуючи нову якість розвитку соціокультурного прикордонного простору. Тому дослідження специфіки функціонування прикордонних зон сусідніх країн є важливим етапом вивчення співпраці між країнами [8, с. 221].

У контексті дослідження проблеми транскордонного і міжрегіонального співробітництва важливе місце займає така дефініція як «пограниччя». На думку українських вчених, це просторово обмежена територія (регіон) і відповідно організований соціум, чия залежність від кордону зазвичай є більшою, ніж залежність від центру. Зважаючи на те, які функції (бар'єрні, фільтруючі, консолідуючі) кордон виконує в кожному конкретному випадку, розрізняють типи пограниччя: стикове (з переважанням бар'єрної функції), перехідне (з переважанням функцій культурної взаємодії), фронтирне (регіон освоєння). Залежно від ступеня культурної дистанції між соціокультурними спільнотами, що межують і взаємодіють, пограниччя можуть бути культурно-варіативними чи культурно-протиставленими [5, с. 58].

Терміни «пограниччя» і «прикордоння» інколи вживаються як синоніми. Однак смислове наповнення цих термінів, за твердженням Я. Верменіч,

відмінне. Прикордоння – поняття політико-географічне; здебільшого ним позначають вузьку (від 5 до 100 км) смугу обабіч кордону. Пограниччя – не стільки географічне, скільки історико-культурне поняття. Ним визначаються регіони різних розмірів, що внаслідок свого близького до кордону розташування виступають ареалами перетину різних політичних, культурних, релігійних та інших впливів і міжетнічних контактів [Там само, с. 59].

В основі соціальної класифікації поняття пограниччя лежать принаймні два пов'язані маркери – територіальний та соціокультурний, зауважує О. Кривицька. У межах територіального підходу пограниччя розглядається як географічна і політико-адміністративна категорія. Х. Доннан і Т. Вілсон вказують на три складові дефініції державних кордонів, а саме: законодавчо оформлені лінії порубіжжя, що розділяють сусідні держави; державні інститути, які мають підтримувати та визначати лінії кордону; наявні прикордонні регіони з певним територіальним простором [9, с. 175].

Окремі вітчизняні вчені в дослідженнях процесів транскордонного і міжрегіонального співробітництва використовують поняття «транскордоння», що визначається, як контактна зона між прикордонними територіями сусідніх держав, в межах якої суб'єкти суспільно-політичних відносин формують локальні соціально-політичні практики. Прикордоння в такому разі є соціально-політичною та ментальною конструкцією, що виходить за межі класичного концепту «державнація-територія» [10, с. 136]. Якщо «кордон» як реальна або уявна лінія визначає межі суб'єктів, розділяє їх «прикордоння», то префікс «транс-» разом із словом кордон означає «через». Нова просторова дійсність зумовила якісні зміни в типології спільнот, які пов'язують себе з такими просторами. Здатність «транскордоння» включати в якості акторів одночасно держави, окремі регіони держав і локальні спільноти породжує співіснування різних каналів зв'язку, що вони використовують під час взаємодії [3, с. 42].

Прикордонний регіон – частина регіону чи адміністративних одиниць держави, що представляють певний соціально-економічний регіон прилеглий до державного кордону, що знаходиться в сусідстві до іншої держави, переважно на суші [8, с. 221]. Прикордонні регіони відігравали особливу роль в процесах формування націй, що пов'язано з процесами націоналізації територій. Етнічна гомогенізація прикордонних регіонів і ліквідація проміжних зон стали важливими завданнями під час створення та існування національних держав. Часом населення з одного боку кордону показово відмежовувалося від населення з іншого боку, яке мало інше громадянство, а нерідко належало до інших етнічних або ж релігійних спільнот. За інших умов, населення прикордонних

регіонів могло бути поліетнічним та мультикультурним, а їх жителі нерідко розмовляли кількома мовами й мали складні, ситуативні та непостійні ідентифікації та гібридні взаємозалежні культури [11, с. 53].

Транскордонний регіон (ТКР) загалом визначається як регіон, сформований територіальними одиницями різних країн, що беруть участь у транскордонній співпраці. Він зазвичай характеризується спільною географією, історією, культурою та економічними можливостями, але розділений державними кордонами. Частина європейських дослідників розглядають транскордонні регіони з точки зору функціонального підходу. Тобто вони вирізняють їх за щільністю зв'язків між учасниками транскордонного співробітництва незалежно від розміру власної території, адміністративно-територіальних кордонів, чи наявності інституціалізованого середовища. Натомість інші вчені вважають, що межі транскордонних регіонів доцільно визначати через стан їхньої інституалізації. Зокрема, М. Перкман зазначає, що транскордонне співробітництво становить собою більш-менш інституціалізовану співпрацю між суміжними місцевими органами влади через національні кордони. Вчений пропонує відрізнити подібну діяльність за чотирма ознаками: 1) вона має відбуватись у межах діяльності органів публічного управління; 2) здійснюватись місцевими органами влади; 3) вирішувати практичні проблеми; 4) базуватись на певній стабільності транскордонних взаємин, тобто на розвитку інституційного забезпечення [Цит. за: 7, с. 10, 11].

Одним з найважливіших та економічно значимих транскордонних регіонів в Центральній Східній Європі є українсько-польський ТКР. Він охоплює територію трьох прикордонних областей України (Волинська, Львівська та Закарпатська) і двох воєводств Республіки Польща (Люблінське та Підкарпатське). Загальна площа його території становить 97 678 км², де українська частина складає 54 720 км², польська – 42 968 км². Щільність населення регіону становить 93,2 осіб на км². На його території проживає 9 109,5 тис. осіб [12, с. 33].

Важливість цього транскордонного регіону в загальній системі європейської транскордонної співпраці зумовлена його стратегічним розташуванням. Зокрема, через нього пролягає два пан'європейські транспортні коридори (третій і п'ятий), що з'єднують Берлін, Дрезден, Вроцлав, Катовіце, а також Венецію, Рим, Люблян, Трієст, Братиславу і Будапешт зі Львовом і Києвом, а також Міжнародний транспортний коридор «Гданськ-Одеса» (Балтійське море – Чорне море), що пролягає з Гданська і Варшави, через Люблін і Ковель – на Рівне, Жмеринку та Одесу [13, с. 144]. На думку М. Русняка, українсько-польський транс-

кордонний регіон – це «цілісна інтегрована система співробітництва суб'єктів єврорегіонального розвитку України та Польщі. Сутність формування цієї системи полягає у створенні ефективної інтегрованої партнерської мережі на українсько-польському прикордонні» [14, с. 83]. Російсько-українська війна актуалізувала питання безпеки, необхідності більш щільної інтеграції обох народів для організації відсічі агресорові та подальшої ефективної співпраці в межах об'єднаної Європи.

Транскордонний регіон охоплює суміжні прикордонні території двох і більше держав на різних рівнях відповідних адміністративно-територіальних систем, починаючи з рівня *NUTS 2*. Специфікою досліджень природи транскордонного регіону в Україні є їх прив'язка до адміністративно-територіальних одиниць однакового рівня (переважно обласного). Хоч такий підхід і малоактуальний для Європи, в нашій державі вивчати транскордонне співробітництво реально лише на такому рівні, що пов'язано з відсутністю потрібних повноважень у органів влади локального рівня, достатнього фінансування територіальних громад чи регіонів для самостійного ведення транскордонного співробітництва, відповідних статистичних даних на нижчих рівнях тощо [7, с. 17].

В основі функціонування транскордонних регіонів лежить *транскордонне співробітництво (ТКС)*. Розвиток транскордонного співробітництва спрямовано в першу чергу на забезпечення високої якості життя населення прикордонних територій, інфраструктурне забезпечення відповідних територій, вирішення спільних проблем суміжних територій [12, с. 5]. ТКС українськими вченими визначається як специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та ін. видів міжнародної діяльності, що здійснюється на регіональному рівні. Її характеризує низка особливостей, а саме: наявність кордону й потреба його облаштування, спільне використання природних ресурсів і, відповідно, спільне розв'язання проблем екологічної безпеки, широке взаємне спілкування населення сусідніх держав й особисті зв'язки людей, значно вище навантаження на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування та ін.) [15, с. 16].

Феномен «транскордонності» значно розширив межі теорії міждержавних відносин – з появою «єврорегіонів» вона постала як поле взаємодії не лише держав, а й недержавних інституцій [5, с. 60]. Єврорегіон є однією з організаційних форм транскордонного співробітництва, що сприяє поглибленню транскордонних зв'язків між прикордонними регіонами в соціокультурній, економічній, екологічній тощо сферах діяльності. Одним із перших дослідників єврорегіонів в межах Євросоюзу є швейцарський письменник і філософ Д. де Ружмон. У «Відкритому листі до

європейців» (початок 1960-х рр.) він писав, що «в Європі майбутнього, звільненій від тиранії політичних та адміністративних кордонів, установлених для етнічних й економічних реалій, незабаром вималюються, організуються та утвердяться регіони. Вони прийдуть до об'єднання за подібністю та взаємодоповнюваністю, ... незважаючи на старі кордони» [Цит. за: 16, с. 19].

Асоціація європейських прикордонних регіонів (англ. *Association of European Border Regions*) сьогодні класифікує прикордонні та транскордонні організації залежно від їх ролі в світовій економіці: 1) масштабне транскордонне співробітництво; 2) прикордонні та транскордонні регіони; 3) європейські угруповання територіального співробітництва. Межі впливу євро регіонів не обов'язково визначаються адміністративно-територіальними одиницями держави, тобто областями, воєводствами, землями тощо, прикордонні регіони можуть одночасно входити в декілька євро регіонів, якщо їм дозволяє географічне розташування. Учасниками євро регіону можуть бути територіальні громади селищ, гмін чи районів, повітів тощо [12, с. 11].

Наприклад, завдяки сусідському положенню Волинська область має найтісніші зв'язки з польськими регіонами. Загалом між Волинню та воєводствами Польщі підписано 92 угоди про співробітництво, що становить 72,4 % від усіх підписаних угод. Найбільшу кількість угод (49) Волинська область уклала з прикордонним Люблінським воєводством, що також пов'язано із співробітництвом у межах євро регіону «Буг». Унікальною в цьому аспекті є співпраця між Волинською областю та воєводствами, що не мають спільного кордону – з Підляським, Підкарпатським, Мазовецьким, Лодзинським, Великопольським, Куяво-Поморським, Великопольським, Свентокшинським і Вармінсько-Мазурським [17, с. 71].

В Європі створено сотні євро регіонів та європейських угруповань територіального співробітництва. В Україні також простежується тенденція щодо створення євро регіонів, але за рівнем ефективності їх діяльності та активності вони значно поступається європейським аналогам. Так, станом на 2014 р. з десяти євро регіонів фактично функціонувало лише чотири: Карпатський євро регіон, євро регіон «Буг», євро регіон «Нижній Дунай» і євро регіон «Верхній Прут». У більшості євро регіонів засідання рад відбуваються рідше ніж раз на рік, зокрема, це стосується Карпатського євро регіону та євро регіону «Буг» [12, с. 12]. Загалом, досвід участі в програмах та заходах, що відбуваються в межах функціонування євро

регіонів, довів, що впровадження системи узгодження та моніторингу діяльності євро регіонів національними урядами, зокрема міністерствами закордонних справ, «привело до технократизації їх діяльності, а, з іншого боку, через негнучкість та повільність у прийнятті рішень до стагнації» [10, с. 151].

Що стосується українського контексту, то після того, як Україна зробила проєвропейський вибір, інтеграція до ЄС стала стратегічним напрямом її зовнішньої політики. Після розширення Євро союзу шляхом вступу до об'єднання низки країн Центральної та Східної Європи, статус транскордонного співробітництва між Україною та центральноевропейськими державами вийшов на новий рівень. До того транскордонне співробітництво України з сусідніми країнами було в основному справою двосторонніх або багатосторонніх відносин, але зараз «воно вийшло за цей дещо звужений регіональний формат і перетворилося у форму стосунків України не лише з окремими країнами ЦСЄ, ЄС чи їх об'єднаннями, але і з Євро союзом загалом» [18, с. 12].

Перед Україною сьогодні стоїть завдання формування моделі співробітництва з ЄС, що сприяла б подальшому просуванню України в європейський економічний та соціокультурний простір. Це т. зв. концепція «інтеграції без членства», що передбачає сприяння розвитку транскордонного регіоналізму, що задовольняє очікування бізнесу і жителів транскордонного регіону [19, с. 28]. Одним із виявів готовності ЄС підтримати України в її стратегічному виборі стало надання їй 23 червня 2022 р. статусу кандидата в члени Євро союзу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, транскордонне співробітництво вважається одним із ключових трендів під час обговорення проблем інтеграції України до ЄС, а також перспективним напрямом міжнародної інтеграції загалом. Наслідком одночасного посилення процесів глобалізації та регіоналізації є зміни інституційної структури та «політичної географії» Європи. В умовах глобалізації відбувається посилення процесів транскордонної регіоналізації, що поширюється на всі рівні мережевої взаємодії суб'єктів економічних, соціокультурних та суспільно-політичних відносин у форматі євро регіонів та інших транскордонних об'єднань. Перспективним напрямом досліджень міжрегіонального співробітництва України з країнами ЄС є вивчення позитивного досвіду розвитку місцевої демократії за європейськими стандартами в транскордонних регіонах як запоруки їх ефективного функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабіна В. О., Попазова М. С. Регіоналізм в епоху глобалізації. *Транскордонне співробітництво в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу* (м. Одеса, 27 січня, 2023 р.). м. Одеса, 2023. С. 9–11.
2. Їжа М. М. Система регіонального управління: світовий досвід і Україна: монографія. Одеса: Друкарський дім, 2011. 308 с.
3. Коч С. В. Транскордонія: простір соціального порядку і політичної дії: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 357 с.
4. Захарченко В. Кластеризація транскордонного співробітництва у контексті євроінтеграції України. Аналітичний звіт. Одеса, 2022. 20 с.
5. Верменич Я. В. Кордони та пограниччя в дискурсивному просторі соціогуманітаристики: теоретичні проєкції. *Вісник НАН України*. 2021. № 7. С. 55–70.
6. Давимука С. А. Регіональний розвиток України на шляху до європейської інтеграції: роль інноваційних інструментів. *Регіональна економіка*. 2024. № 3. С. 15–26.
7. Демедюк О. П. Перспективи розвитку транскордонних кластерів в прикордонних областях Західної України. *Регіональна економіка*. 2020. № 2. С. 58–71.
8. Гринюк І. Роль кордону та прикордоння в польсько-українських відносинах. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. Т. 41. С. 220–228.
9. Кривицька О. Дискурс пограниччя в соціокультурних дослідженнях: теоретико-методологічні аспекти. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*. 2015. № 4. С. 173–197.
10. Лендъел М. Політичний вимір транскордонного співробітництва в Центральній Європі на сучасному етапі. *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть*: кол. монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. кол.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка та ін.]; каф. політ. і держ. упр.; Ужгород. нац. ун-т. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 133–166.
11. Форум «Поверх кордону»: концепція прикордоння як об'єкт дослідження. *Україна модерна. Пограниччя. Країни. Периферії*. 2011. № 18. С. 47–78.
12. Розвиток транскордонного співробітництва: наук.-аналіт. доп. / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2016. 125 с.
13. Куцаб-Бонк К. Перспективи розвитку українсько-польського транскордонного регіону в контексті нових викликів європейської інтеграції. *Регіональна економіка*. 2005. № 4. С. 143–150.
14. Русняк М. М. Концептуальні засади польсько-українського єврорегіонального співробітництва. *Регіональні студії*. 2017. № 10. С. 82–89.
15. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
16. Артьомов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 520 с.
17. Мандрик І. Просторові аспекти міжрегіонального співробітництва Волинської області з воєводствами Польщі. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка, м. Луцьк, 12–14 квітня 2024 р. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 153–155.
18. Бакланова Н. М. Особливості сучасного розвитку транскордонної співпраці України із західними країнами. *Транскордонне співробітництво в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу* (м. Одеса, 27 січня, 2023 р.). Одеса, 2023. С. 11–14.
19. Захарченко В. І., Метіль Т. К., Меркулов М. М. Реалізація стратегії транскордонної кооперації за умов ефективних транскордонних ринків. *Транскордонне співробітництво в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу* (м. Одеса, 27 січня, 2023 р.). Одеса, 2023. С. 26–33.